

БЕНТОНИТ ГИЛЛАРИНИНГ КУЗГИ БУҒДОЙ НАВЛАРИ ҚИШЛАБ ЧИҚИШИГА ТАЪСИРИ

Ёдгоров Нормумин Ғуломович,

қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, катта илмий ходим,

Қарши давлат техника университети,

ORCID: 0000-0003-4716-9981

Тоғаева Холида Ражабовна,

илмий тадқиқотчи,

Жанубий деҳқончилик илмий-тадқиқот институти.

ORCID: 0000-0002-4052-5800

Аннотация. Мақолада Қашқадарё вилояти оч тусли бўз тупроқлари шароитида кузги буғдойнинг «Шукрона» ва «Турон» навлари уруғларини бентонит гилларининг 30 кг/т; 40 кг/т ва 50 кг/т (уруғ қобиқлаш) меъёрлари билан қобиқлашнинг, кўчатларнинг қишлаш даражаси ва қишлаб чиққан кўчатлар сонига таъсири таҳлил қилинган ва ўрганилган.

Калит сўзлар: Кузги буғдой, қишлаш даражаси, бентонит гиллари, меъёр, қобиқлаш, Турон, Шукрона, термостат, қишлаб чиққан кўчатлар сони.

Аннотация. В статье проанализировано и изучено влияние покрытия семян озимой пшеницы сортов «Шукрона» и «Турон» бентонитовыми глинами из расчета 30 кг/т; 40 кг/т и 50 кг/т (покрытие семян) на степень перезимовки всходов и количество всходов, появившихся после перезимовки на светлых сероземах Кашкадарьинской области.

Ключевые слова: Озимая пшеница, степень перезимовки, бентонитовая глина, норма, Турон, Шукрона, термостат, количество перезимовавших сеянцев.

Abstract. The article analyzes and studies the effect of covering winter wheat seeds of the Shukrona and Turon varieties with bentonite clays at a rate of 30 kg/t; 40 kg/t and 50 kg/t (seed coating) on the degree of overwintering of seedlings and the number of seedlings that appeared after overwintering on light gray soils of the Kashkadarya region.

Keywords: Winter wheat, degree of overwintering, bentonite clay, norm, Turon, Shukrona, thermostat, number of overwintered seedlings.

Кириш. Кузги бошоқли дон экинларидан юқори ва сифатли дон ҳосил олиш учун, энг аввало дала майдонини етарли миқдордаги кўчат сони билан таъминлаш ўта муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бунинг учун эса, кузги дон экинларини ўз вақтида ва меъёрида экиш, етарли меъёрда минерал ўғитлар билан озиклантириш орқали уруғларни мақбул сонда ундириб олиш ва ҳосил бўлган кўчатларни қишга чиниққан ҳолга киришини ҳамда қишдан нобудгарчиликсиз чиқишини таъминлаш мақсадга мувофиқдир.

Кузги буғдой туп қалинлигини ошиб бориши билан алоҳида олинган ўсимликнинг маҳсулдорлиги пасайиб боради, аммо ҳосилдорлик маълум даражагача ошиб боради. Бунда маълум бирликдаги майдонда ўсимликлар сони мақбуллашади, ҳосилдорлик энг юқори бўлади, кейинчалик ҳосилдорликни секинлик билан пасайиб бориши кузатилади.

Адабиётлар шарҳи. Р.Орипов, Н.Халилов ва бошқаларнинг тадқиқотларига кўра, қишга чидамлилиқ ва совуққа бардош бериш ирсиятга ва ташқи омилларга боғлиқ бўлиб, ўсимликнинг мураккаб физиологик хусусиятидир. Ўсимликларнинг қишга чидамлилиги - совуққа чидамлилиқ, ноқулай шароитга чидамлилиқ, қишда илдизнинг бўғизидан узилиши, тулланиш тугунининг очилиб қолиши, муз қатламнинг ҳосил бўлишига, қишда намликнинг етишмаслигига ва бошқа ноқулай шароитларга чидамлилиқ сингари ҳолатларни ўз ичига олади [1-2].

Ҳ.Атабаева, О.Қодирхўжаевларнинг таъкидлашича, кузги экинларни қишга ва совуққа чидамлилигини оширишда агро-техника тадбирларининг аҳамияти ниҳоятда катта бўлиб, экиш муддатини тўғри танлаш, экиш меъёри ва чуқурлиги

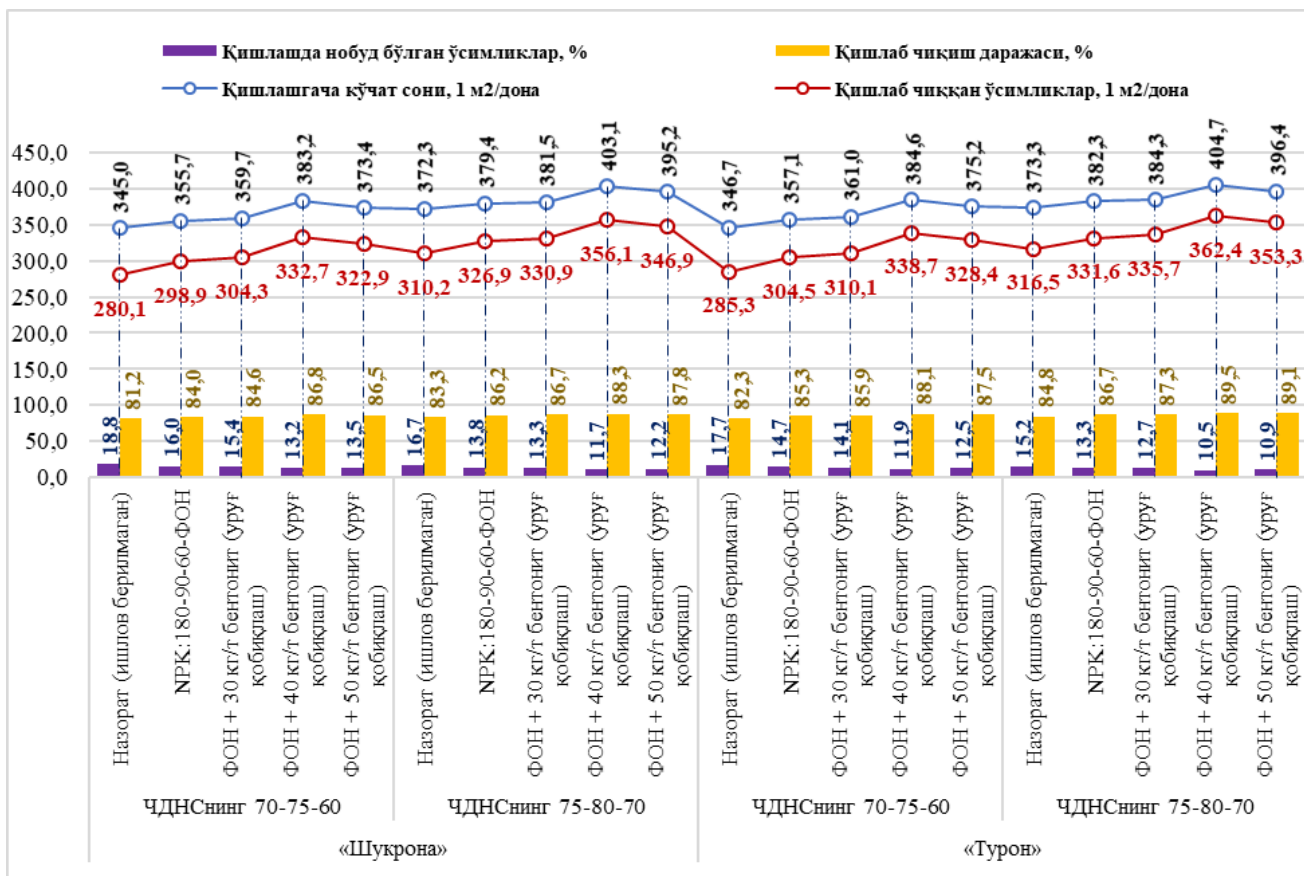
шароитга, тупроқ турига мос бўлиши ҳамда озуқа элементлари тўғри танланган бўлишини тақозо этади [3-5].

Материал ва усуллар. Илмий тадқиқотлар Қашқадарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари шароити, Жанубий деҳқончилик илмий-тадқиқот институтининг Қарши тумани Яхши Омонов худудидagi марказий тажриба майдонида олиб борилди. Тажрибаларда назорат ишлов берилмаган; NPK: 180:90:60 кг/га-ФОН; ФОН + 30 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш); ФОН + 40 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш); ФОН + 50 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш) меъёрлари ва суғоришнинг ЧДНсинг 70-75-60 ва 75-80-70% тартибларининг кузги буғдой «Шукрона» ва «Турон» навларининг қишлаш даражаси ва қишлаб чиққан кўчатлар сонига таъсири ўрганилди.

Натижалар ва мунозара. Тадқиқотларда кузги буғдой навларининг қишгача ва қишдан кейинги кўчат сонига навлар ва минерал ўғитлар кесимида уруғларни бентонит гиллари билан қобиқлашнинг таъсири сезиларли бўлгани маълум бўлди.

Шунинг учун ҳам биз ўз изланишларимизда кузги буғдой навларининг қишлашгача кўчат сони, қишлаб чиққан ўсимликлар, қишлашда нобуд бўлган ўсимликлар ва қишлаб чиқиш даражасига уруғларни бентонит гиллари билан қобиқлаш меъёрининг таъсири бўйича тадқиқотлар олиб бордик. Кузги буғдойнинг қишлаш даражаси ва кўчат қалинлиги бўйича олинган маълумотларни таҳлил қилсак.

Кузги буғдойнинг «Шукрона» навида олинган дастлабки кузатувларни ўзида вариантлар орасида бир-биридан кескин фарқ қилмаган ҳолда, уруғларга бентонит гилларини қобиқлаш меъёрининг ортиб бориши билан ўсимликларнинг

1-расм. Кузги буғдой навларининг дала шароитида қишлаб чиқиши.

унувчанлиги ва қишлаб чиқиши ҳам ортиб борди. Бунда, ЧДНСнинг 75-80-70% суғориш тартибида назорат (ишлов берилмаган) 1 - вариантда қишлагача кўчат сони 345,0 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 280,1 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 18,8%, қишлаб чиқиш даражаси 81,2% бўлган бўлса, маъдан ўғитлар меъёри НРК:180-90-60-ФОН қўлланилган аънавий 2 - вариантда кўрсаткичларга мутаносиб равишда 355,7 дона/м², 298,9 дона/м², 16,0% ва 84,0% ни, 3 - вариантда (ФОН + 30 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 359,7 дона/м², 304,3 дона/м², 15,4% ва 84,6% ни, 4 - вариант (ФОН + 40 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 383,2 дона/м², 332,7 дона/м², 13,2% ва 86,8% ни, 5 - вариант (ФОН + 50 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 373,4 дона/м², 322,9 дона/м², 13,5% ва 86,5% ни ташкил этди (1 - расм).

Фенологик кузатувларнинг кейинги даврида суғоришнинг ЧДНСнинг 75-80-70% тартибида ҳам вариантлар орасида сезиларли фарқ бўлиб, 6-вариантда қишлагача кўчат сони 372,3 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 310,2 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 16,7%, қишлаб чиқиш даражаси 83,3% бўлган бўлса, маъдан ўғитлар меъёри НРК:180-90-60-ФОН қўлланилган аънавий 7-вариантда кўрсаткичларга мутаносиб равишда 379,4 дона/м², 326,9 дона/м², 13,8% ва 86,2% ни, 8-вариантда (ФОН + 30 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 381,5 дона/м², 330,9 дона/м², 13,3% ва 86,7% ни, 9 - вариант (ФОН + 40 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 403,1 дона/м², 356,1 дона/м², 11,7% ва 88,3% ни, 10 - вариант (ФОН + 50 кг/т бентонит уруғ қобиқлаш) 395,2 дона/м², 346,9 дона/м², 12,2% ва 87,8%, ўрганилган кўрсаткичлар уруғ қобиқлаш меъёрига нисбатан сезиларли фарқ қилганлиги аниқланди.

Ушбу қонуният кузги буғдойнинг «Турон» навида ҳам кузатилиб, унинг қишлаб чиқишига уруғларни бентонит гиллари билан қобиқлашнинг сезиларли таъсири сақланиб қолиб, вариантлар ичида уруғларни бентонит гиллари билан қобиқлаш ФОН + 40 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш) меъёри қўлланилган 19 вариантда қишлагача кўчат сони 404,7 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 362,4 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 10,5%, қишлаб чиқиш даражаси 89,5% бўлган бўлса, уруғларни ФОН + 50 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш) гиллари билан қобиқланган 20 - вариантда қишлагача кўчат сони 396,4 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 353,3 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 10,9%, қишлаб чиқиш даражаси 89,1% ни ташкил этди. Яъни, уруғларни бентонит гиллари билан қобиқлашни 10 кг/т га оширилиши сезиларли ўзгаришларга олиб келмади.

Тажрибада энг паст кўрсаткич кузги буғдойнинг «Шукрона» навида кузатилиб қишлагача кўчат сони 345,0 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 280,1 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 18,8%, қишлаб чиқиш даражаси 81,2% бўлиб, ушбу маълумотлар назорат (ишлов берилмаган) 1-вариантга тааллуқли бўлса, аънавий НРК:180-90-60-ФОН маъдан ўғитлар қўлланилган 2-вариантда эса паст кўрсаткичга нисбатан қишлагача кўчат сони 10,7 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 18,8 дона/м², қишладда nobud бўлган ўсимликлар 2,8%, қишлаб чиқиш даражаси 2,8% га кўпроқ тўпланди.

Хулоса. Умуман олганда, ушбу бўлим юзасидан қисқача шундай хулосага келиш мумкинки, тадқиқотларда кузги буғдой уруғларни бентонит гиллари билан ФОН + 40 кг/т бентонит (уруғ қобиқлаш) меъёри қўлланилганда назорат (ишлов бе-

рилмаган) вариантга нисбатан қишлашгача кўчат сони 31,4 дона/м², қишлаб чиққан ўсимликлар 45,9 дона/м², қишлашда нобуд бўлган ўсимликлар 4,7%, қишлаб чиқиш даражаси

4,8% га юқори бўлди. Ушбу келтириб ўтилган фикрларни дон ҳосилдорлик кўрсаткичлари билан боғлиқ бўлган кейинги бўлимларда тўлиқроқ натижалар билан таҳлил қилинади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Орипов Р.О., Халилов Н.Х. “Ўсимликшунослик”. – Тошкент. «Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти». 2007 – Б. 384.
2. Сиддиқов Р. “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. 2015 № 9. – Б. 9–10.
3. Атабаева Ҳ.Н., Худайқулов Ж.В. “Ўсимликшунослик” // –Тошкент 2018 – Б. 407.
4. Атабаева Ҳ., Қодирхўжаев О. “Ўсимликшунослик”. // Тошкент. «Янги аср авлоди». 2006. – Б. 298.
5. О.Якубжонов, С.Турсунов, Ж.Муқимов. “Дончилик”. Тошкент, 2009 й.– Б. 27 – 34.